

Spor o námořní půjčku

Pokus o interpretaci pramenného textu. Scaevola, D. 45, 1, 122, 1

Marie Šedová*

Jako vyučující latiny pro právnický se mi již po několik let dostává příležitosti podílet se na interpretaci pramenů římského práva, zejména některých titulů Digest, jejichž exegezi a zpracování se ve své odborné práci věnuje JUDr. Michaela Židlická, PhD. z katedry dějin státu a práva naší fakulty. Při překladu a výkladu pramenných textů je spolupráce právního romanisty a latináře nejen vhodná, ale i oběma prospěšná. Každý sleduje, jak je možné text chápat z hlediska jeho specializace, doplňují se a navzájem obohacují. Největším problémem pro překladatele je košatost latiny a polysémie jednotlivých výrazů na jedné straně, naproti tomu však kondenzovaný způsob vyjadřování poučených a problémů své doby znalých autorů textu, kteří se zbytečně neopakují a vynechávají okolnosti, jejichž obecnou znalost předpokládají u uživatelů. Nejsme pochopitelně v situaci, kdy bychom se mohli autorů zeptat, co tím či oním výrazem, tou či onou formulací přesně mysleli. Pro malou ilustraci obtíž při překládání může posloužit část věty

z Iulia Paula (D. 3, 5, 33) *matrem... filium et familiam eius exhibuisse*.¹ Pro nijak přehnaně frekventované sloveso *exhibeo* nabízí dvousvazkový latinsko-český slovník² (speciální latinsko-český slovník pro Corpus iuris civilis bohužel nemáme) postupně tyto významy: *podat, opatřit, vydat, přivést, vypátrat, ukázat, dát vidět, dát poznat, prozradit, prokazovat, dávat najevo, splňovat (sliby), způsobit, připravit, vykonat, zabezpečit*. Správná volba pak záleží nejen na kontextu příslušného fragmentu, ale i celého titulu, problému, kterému se věnuje.

Není tedy nijak překvapující, že se častěji setkáváme s fragmenty, jejichž interpretace je předmětem diskusí. Podobné místo zvolila mimo jiné dr. Židlická v rámci svého vystoupení na mezinárodní konferenci v Košicích 4. 11. minulého roku, jejímž tématem byla *pecunia*. (Možná už i romanisté dospěli k poznání, že o peníze jde až v první řadě). Ve svém příspěvku *Pecunia traiectica* zpracovává také problém sporu o námořní půjčku ve Scaevolově frag-

* Mgr. Marie Šedová, Oddělení odborné jazykové přípravy na Právnické fakultě Masarykovy univerzity, Brno

¹ Digesta Iustiniani Augusti. Berlín, Weidmann 1868-70. 2 sv.

² PRAŽÁK, J. – NOVOTNÝ, F. – SEDLÁČEK, J.: Latinsko-český slovník. Praha, SPN 1980. 2 sv.

mentu D. 45, 1, 122, 1, v jehož textu nacházeli jeho dosavadní interpreti (C. Krampe a jím citovaní italští autoři³) některé rozpory. Nehodlám se zabývat právními otázkami vzájemných závazků stran a nároků na náhradu škod, pokusím se posoudit možnosti jazykové interpretace, kterou je však nutno opřít o zkoumání reálií doby, to znamená hledat a zjistit, co se fakticky může skrývat za slovy, neboť již staří Římané věděli, že *in verbis non verba, sed res et ratio quaerenda est*.

Scaevolův text zní takto:

Callimachus mutuam pecuniam nauticam accepit a Sticho servo Seii in provincia Syria civitate Beryto usque Brentesium: idque creditum esse in omnes navigii dies ducentos, sub pignoribus et hypothecis mercibus a Beryto comparatis et Brentesium perferendis et quas Brentesio empturus esset et per navem Beryto invecturus: convenitque inter eos, uti, cum Callimachus Brentesium pervenisset, inde intra idus Septembres, quae tunc proximae futurae essent, aliis mercibus emptis et in navem mercis ipse in Syriam per navigium proficiscatur, aut, si intra diem supra scriptam non reparasset merces nec enavigasset de ea civitate, redderet universam continuo pecuniam quasi perfecto navigio et praestaret sumptus omnes prosequentibus eam pecuniam, ut in urbem Romam eam deportarent: eaque sic recte dari fieri fide roganti Sticho servo Lucii Titii promisit Callimachus. et cum ante idus supra scriptas secundum conventionem mercibus in navem impositis cum Erote conservo Stichi quasi in provinciam Syriam perventurus enavigavit: quaesitum est nave submersa, cum secundum cautionem Callimachus merces debito perferendas in nave mansisset eo tempore, quo iam pecuniam Brentesio reddere Romae perferendam deberet, an nihil prosit Erotis consensus, qui cum eo missus erat, cuique nihil amplius de pecunia supra scripta post diem conventionis permissum vel mandatum erat, quam ut eam receptam Romam perferret, et nihilo minus actione ex stipulatu Callimachus de pecunia domino Stichi teneatur. respondit secundum ea quae proponerentur teneri. item quaero, si Callimacho post diem supra scriptam naviganti Eros supra scriptus servus consenserit, an actionem domino suo semel adquisitam adimere potuerit. respondit non potuisse, sed fore exceptioni locum, si servo arbitrium datum esset eam pecuniam quocumque tempore in quemvis locum reddi.

Setkáváme se tedy s obchodníkem Callimachem, který přijal jako půjčku peníze od Sticha, Seiova otroka, v provincii Sýrii, městě Bejrútu na námořní přepravu do Brindisi. Tyto peníze byly dány na úvěr na celou dobu plavby 200 dní pod zástavami zboží, které bylo nakoupeno z Bejrútu a mělo být přepraveno do

Brindisi a které měl koupit v Brindisi a lodí do Bejrútu dovézt. Dohodli se mezi sebou, jakmile Callimachus dorazí do Brindisi, aby se po zakoupení dalšího zboží do zářijových Id (13. 9.), které se tehdy měly blížít, sám vydal na cestu do Sýrie na lodi naložené zbožím (myslí se zřejmě, aby celou plavbu dokončil do zářijových Id), nebo kdyby ve výše zmíněný den neměl zboží připraveno a z toho města (Brindisi) nevyplul, vrátí hned všechny peníze, jakoby plavba byla dokončena, a poskytne všechny náklady těm, kdo peníze přepraví do města Říma. Na dotaz Sticha, otroka Lucia Titia, to Callimachus slíbil, že to tak po právu bude poctivě dáno a vykonáno. Před výše zmíněnými Idami Callimachus vyplul podle dohody se zbožím naloženým na loď s Erotem, Stichovým spoluotrokem, s cílem dorazit do provincie Sýrie. Loď se potopila. Byla otázka, když podle záruky zůstal Callimachus na lodi za účelem přepravy vydluženého zboží v té době, kdy již měl vrátit v Římě peníze, které (tam) měly být dopraveny z Brindisi, zda nemá nějakou váhu souhlas Erotův, který byl poslán s ním a kterému nebyla svěřena a přikázána žádná větší pravomoc ohledně výše uvedených peněz po termínu dohody, než aby je přijal a dopravil do Říma, a zda je Callimachus nicméně vázán Stichovu pánovi žalobou ze stipulace ohledně půjčky peněz. Odpověděl, že podle toho, co se předpokládalo, Callimachus vázán je. Ptám se rovněž, jestliže by výše zmíněný otrok Eros dal Callimachovi souhlas k plavbě po výše zmíněném termínu, zda tím mohl zároveň zabránit svému pánovi v uplatnění získané žaloby. Odpověděl, že nemohl, ale nastane tu místo pro uplatnění výjimky, bylo-li na otrokově rozhodnutí, aby byly peníze vráceny kdykoli a na kterémkoli místě.

Při překlada nejprve narážíme na poněkud chaotické uplatňování pravidel syntaxe pádů u místních jmen.⁴ Jasně je *Beryto usque Brentesium* (z Bejrútu až do Brindisi) a *mercibus a Beryto comparatis et Brentesium perferendis* (z Bejrútu nakoupeného zboží, které mělo být dopraveno do Brindisi, přičemž předložka *a* je u jména města nadbytečná). Logiku postrádají ablativy *Brentesio empturus* (na místě by byl lokál *Brentesii*) a ještě více *Beryto invecturus*, kdy podle pravidel ablativem vyjadřovaný směr „odtud“, tj. z Bejrútu, koliduje s předponou „in-“ v participiu *invecturus*.

Největší problém je dosavadními interprety spatřován v rozporu termínu stanoveného dohodou *ante Idus*, kterému Callimachus vlastně vyhověl, přesto však plavbu nedokončil a peníze v daném termínu nevrátil. Krampem citovaní italští badatelé mají za to, že autor textu mnil *post Idus* pro vyplutí zpět do Sýrie, sám Krampe soudí, že *ante Idus* se týká pouze naložení zboží⁵, ale sloveso *enavigavit* v daném kontextu (*ante Idus... in provinciam Syriam perventurus enavigavit*),

³ Citováno podle rukopisu ŽIDLICKÁ, M.: *Pecunia traiecticia*. Příspěvek na mezinárodní konferenci „Pecunia“, Košice, UPJŠ, 4. 11. 2000.

⁴ QUITT, ZDENĚK – KUCHARSKÝ, PAVEL: *Latinská mluvnice*. Praha, SPN 1989. 202 s.

⁵ ŽIDLICKÁ, M.: *Pecunia traiecticia*.

svědčí o tom, že vyplul před Idami.

Pokusíme-li se tyto rozpory vykládat, musíme vzít v úvahu velmi dlouhou tradici námořní přepravy od neolitu⁶ po vrcholnou dobu římského císařství, profesionalitu plavců a znalost klimatických podmínek, dále pak technické parametry nákladních lodí. Termín dokončení plavby nebyl věřitelem zadán náhodou. Dobu dvě stě dnů dohodnutou pro popsany námořní obchod můžeme počítat zhruba od konce února, je-li její závěr stanoven datem 13. září. Moře se pro přeplavbu otvíralo 10. března, lze tedy předpokládat, že Callimachus nejprve vybavoval loď a nakupoval zboží v Bejrútu. Na cestu se mohl vydat během jarních měsíců. Plavba se však pokládala za zcela bezpečnou po východu Plejád od 27. května do 13. září, „protože příznivým působením léta se zmírňuje drsnost větrů; po tomto čase až do třetího dne před listopadovými Idami (tj. 11. 11.) je plavba nejistá a začíná být už nebezpečná, protože právě po zářijových Idách vychází bouřlivá hvězda Arcturus (Vozataj).“ Od 11. listopadu do 10. března byla moře pro plavbu uzavřena.⁷ Kromě pirátů to bylo právě bouřlivé počasí, které mohlo ohrozit zdar plavby, proto bylo nepochybně stanoveno datum vypršení smlouvy na zářijové Idy. Víme-li, že římské lodě převážely z Egypta i obelisky, je nutno počítat s poměrně vysokou únosností nákladních lodí.⁸ Callimachovi byl asi proto poskytnut dosti velký časový prostor k obchodování a nákupu zboží. Vzdálenost mezi Bejrútem a Brindisi je asi 2 200 km, počítáme-li s plavbou kolem ostrovů Kypru, Kréty, podél Peloponnésu a západního pobřeží Řecka. Při průměrné rychlosti 7,5 km/hod, které římské nákladní lodě dosahovaly, by přeplavba trvala zhruba 14 dnů za předpokladu, že by Callimachus plul i v noci. Noční plavba byla běžná, umožňovala orientaci podle hvězd. I kdyby Callimachovi trvala jedna cesta 20 dní, byl schopen při více méně čilém obchodování od jara vykonat trajekty z Bejrútu do Brindisi a zpět dva. To by snad mohlo být tak trochu vysvětlením lehkého zmatku ve směrových a místních pádech na začátku textu. S Callimachem není explicitně sjednáno, že vykoná jen jednu přeplavbu tam a zpět. Věřitel však stanovením konečného termínu vypršení smlouvy nepochybně dává najevo, že nehodlá riskovat ztrátu majetku tím, že by svolil s plavbou

po zářijových Idách, pod vládou bouřlivé hvězdy Vozataje. Ani Callimachus sdílející tradice a zkušenosti generací námořních přepravců by se zřejmě neodvážil vyplout až po zářijových Idách, čímž by navíc vědomě porušil smlouvu. Musíme proto předpokládat, že zboží nakoupil, naložil a vyplul s ním před zářijovými Idami, ale pravděpodobně s menší časovou rezervou, než by byl potřeboval. Napovídá tomu i přítomnost otroka Erotu, který zřejmě do Brindisi za Callimachem dorazil jako ten, kdo měl převzít peníze a dopravit je do Říma. Pokud by k tomu došlo asi 14 dnů před zářijovými Idami, mohli se oba domnívat, že je to doba ještě dostatečná, aby se jim zdařil pro Callimacha finančně výhodnější návrat do Bejrútu. Ne vždy však vše vychází podle představ.

Otázka zůstane nicméně otevřená. Kdo by nám potvrdil, jak to vlastně bylo? I Callimachus je spíše smyšlenou postavou pro modelový případ, který by však nevznikl, kdyby někdo někdy nesdílel jeho osud.

Interpretace některých fragmentů z Digest je typickým příkladem pro interdisciplinární spolupráci právního romanisty, lingvisty, historika, případně i archeologa či přírodovědce. Pro klasického filologa je rozplétání dlouhých, avšak obsahově hutných formulací krásným dobrodružstvím. Děkuji kolegyni Židlické, že mě k němu přizvala, a doufám, že nám budou dopřány další chvíle společného hledání.

SUMMARY

The article points out problems that may occur in the interpretation of sources of Roman Law, using a particular fragment (Scaevola D. 45, 1, 122, 1) from Digest as an example. The problems can be solved if they are approached not solely within the province of legal Romance studies but also from the viewpoint of other disciplines such as classical philology, history, etc. The interpretation of sources is then a typical example of an interdisciplinary approach. Still, we have to admit that many a question remains unanswered.

⁶ TICHÝ, RADOMÍR: Námořní plavba v raném neolitu. Příspěvek experimentální archeologie k počátkům neolitizace středomoří. In: Archeologické rozhledy, LII, 2000, s. 234–260.

⁷ FLAVIUS VEGETIUS RENATUS: Nárys vojenského umění. In: Antické válečné umění. Praha, Svoboda 1977, s. 413–540.

⁸ Slovník antické kultury. Praha, Svoboda 1974. 717 s.